

Жэр ўстүнг пролетарийлары бирикклэгэр!

АЛТАЙДЫН ЭН баштап ўүрэнэр бичиги

Научно-Педагогической секцией Государственного
Ученого Совета допущено к употреблению в школах
1-ой ступени.

Центральное Издательство Народов С. С. С. Р.

2/X-51
W579

МОСКВА.
1924 г.

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР.

Москва, Никольская, 10.

Ойратская секция.

Н. А. Каланаков. Букварь на алтайском языке.

Нойрот.
4-6

Жэр ўстүнг пролетарийлары бирикклэгэр!

АЛТАЙДЫН

ЭНГ баштап ўурэнэр бичиги

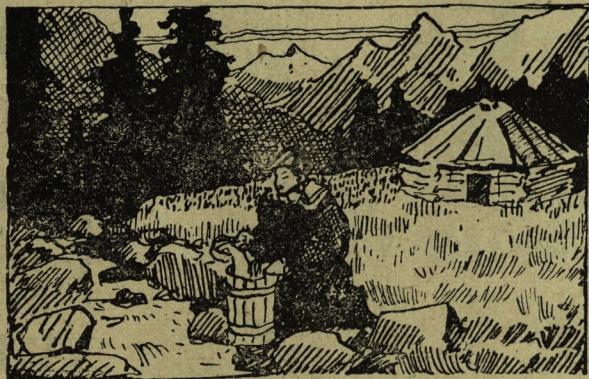
Инв. № 312

МОСКВА.

1924 г.

Yy Yy Aa Aa Cc Cc

yc
cy
cyc

ac
caa
cac

Cy ac. Cy cyc.

Cy ac Cy cyc.

Pp Pp

yp
cyp
cypa
cypac
capac

Caap.

cypy
apa
apy
yyp
caap

Cy ac. Cy cypa. Apy cy cypa. Cy cyc.
Apy cy cyc. Cy yp. Apy cy yp.

Cy yrap. Apy cy yrap.

Л л А л

ал
сал
сула
алу
улу
улар
ала
арал

алар
салар
улала
улус
уул
улаа
алаа
салаа

Сула ас.

Сула ал. Сула сал. Сула алар.
Сула салар. Сулаа су сал.
Сулаа сү салар.

Ару сула сал.

Ару сула ал. Ару сула сал.
Ару сула алар. Ару сула салар.

Ару сула ал. Ару сула сал.

Кк Кк

кулак

кулак

кас

кас

ак

ук

кар

как

кал

кур

кул

кара

кару

куру

Карас

сурак

калақ

арсак

аксак

курсак

укур

кулур

Калас

каруул

раак

кара-су

ака

акалар

Курсак ас.

Курсак ас. Кулур ас. Кулур сура.

Ак кулур сура. Кулур ал.

Ак кулур ал. Кулур сураар.

Ак кулур алар.

Курсак ас. Кулур алар.

Tt Mm Oo Cc

ат

торко

от

орус

ол

такта

сол

лошадь

толу

юл

ток

тату

та

тар

тура

тал

кос

соок

ты

оро

корсок

тас

оопу

сокор

тыс

тул

тура

курут

тос

курт

Tt Mm Oo Cc

акта
соруул
торлоо
тарал
тара
така
такаа
ТОЛО

такаа

тарак
тоскуур
талтрас
калта
калтар
калтар-ат
торсук
талтар

Куру тоскуур

Тоскуур куру туру. Саклат, оо су ур.
Толтура соок су ур. От сал.
Курсак ас.
От салар туру.
Су урап туру.

От салар туру.

Су урап туру.

ыра
ыгдалу
кыс
кыр
кыл
кыра
сыра
сары
үуры
ары
арык
калык
кылык

ы
ы

Сарлык.

каткы.

коты
алты

ырыс
ырысту
кырса
аракы
тыт
кортык
тыртык
артык
Кырлык
катыс
каткы
Аркыт
сүүлык

Аксак ат.

Ырыс, кыл ал. Калтар ат аксак.
Ол аксак атты тут. Аксак атка така сал.
Така алар туру.
Аксак атты такалаар туру.

ырыс, кыл ал.
Ол атты тут.

Зз Зз

аза		Суразак	козыр
озо		аэрал	казылу
азу		аразы	козолу
тұза		кызыр	азулу
қаза		узак	кузукту
казак		тазыл	тузак
азық	коозо	кызыл	калаzак
козы	казық	казыр	Сарзу.
козо	кузук	тузалу	
кааза	сузар	азықту	

Азық ас.

Азық ас. Сара казак, азық сат.

Козыр кара кузук ал. Тус сат.

Кызыл торқо сат. Қалазак ал.

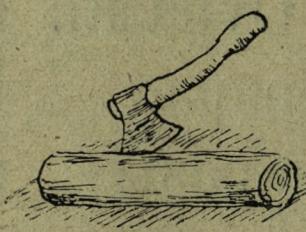
Тура сат. Ат ал.

Кызыл торқо сат.

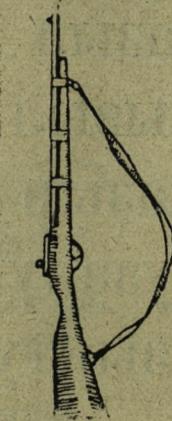
Сары қалазак ал.

кам
ком
сом
кум
кумак
мал
карам
ором
кором
алым
карым
амыр
омок

Mm *Mm*

малта

мылтык

Сарлык.

Сарлык кылышту мал.

Сарлык казыр мал. Мылтык ал.

Мылтыкты оқто. Ол сарлыкты ат.

Кумак, мылтык ал.

Аныр, малта ал.

маска
лама
улама
токум
тамак
тамыр
мак
корым
салым
кармак
Сымылты
Кара-турук
малзак

Ээ ҟ Бб ҟ

эр

эл

эм

эт

эс

сэк

кэс

кэт

сэл

кэл

тэк

тэр

кэм

кэр

кэрэ

кэрэк

эртэ

мэкэ

кэмэ

кэзэк

кэзэр

тэрэ

тэрэк

эркэ

элэк

ээр

тэрэ-тэрс

тэлбэк

тэм

бос

бэл

бэк

бала

бозо

база

бука

туба

бозу

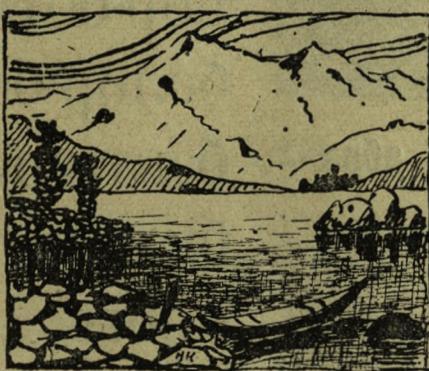
баа

балу

буур

кабак

арба

Ээ ҇ Бб ҇

буру
абра
борсук
бортык
базыт
бакрас
болор
бозом

абра

баркы
бастра
бор-ботко
болор-болбос
бэктээр
балык
кобы
калбак

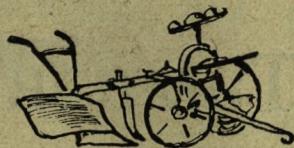
Оору бала.

Эржэ балам оору. Карым эм акэл.
Сү акэл. Оору балаа эм бэрэр кэрэк.
Сү бэрэр кэрэк.
Карым, эм акэлэт.
Сү акэлэт. Оору балаа эм бэрэт.
Сү бэрэт.

*Оору балаа эм бэрэт.
Сү бэрэт.*

Д д Ҕ ё

ада

тэмдэк

аду

балдар

оду

салда

уулдар

одус

ардак

кыстар

саду

удура

кастар

каду

сымда

комыдал

куда

кодыр

тэрэк

адар

кадыт

кэдэ

адару

Комды

кэдэр

кудазы

одор

тудар

одра

кэдэр

эдэр

камду

сооду

элдэр

Д д *D d*

ТЭМДЭК.

Тэмдэк кара ат тутты.

Кара атка ээр салды. Мылтык алды.

Ок—тары алды. Тэкэ адар болды.

Сымда адар болды.

Жэкэ адар болды.

Сымда адар болды.

балдар

Нн Ҥн

он

эн

кам

сан

тон

сэн

кин

нак

энэ

түн·үүл

мааны

сын

нэтээ

конок

казан

казан

солоон

абыл

кэдэн

туман

каран

саран

карыйн

одын

үзүн

кармак

кандык

салкын

балан

тоозын

нэкэ

калан

талкан

бэлэн

кулун

солын

солын·собыр

эртэн

корон

болзын

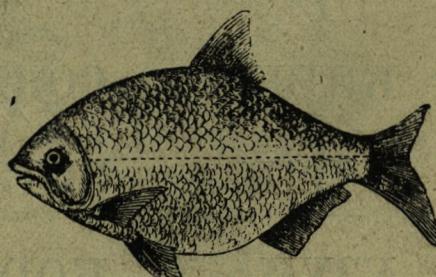
Нн Жн

Адам балық сурады.

Адам балық сурады. Кармаң аладым.
Балық тудадым. Сэн озо су акәл.
Одун акәл. Уул одун акәлэт.
Су акәлэт. Кармаң алат.
Балықка барат. Он балық акәлэт.
Адазына берәт.

Он балық акәлэт.

Адазына берәт.

балық

П п

Т т

КОП	КОЛДОП	ТЭКЭЛЭП
КАП	БАРЫП-КЭЛ	КЭРЭКТЭП
ТАП	САДЫП-САЛ	КУЗУКТАП
ТОП	КОРУП	ТАЗЫЛДАП
КЭП	ТУДУП	АРАКЫДАП
СЭП	ТЭРЛЭП	ЭРКЭЛЭП
КЫП	КЭРЭЛЭП	МЭКЭЛЭП
АСПАК	СЫМДАЛАП	КОП-КОБЫ
АПСАН	ЭЛЭКТЭП	КАП-КАБЫ
Каспа	КАРАЛАП	ТАП-ТАБЫ
КАЛЫП	БУРУЛАП	КЫП-КЫБЫ
Кородып Баспаул		ТОП-ТОБЫ

П п Тп

Энэм эт сурады.

Энэм эт сурады.

Мылтык алыш, тэкэ ададым.

Мылтык алды. Азык алды.

Тэкэлэп барды. Тэкэ атпады.

Эт таппады.

Эртэн база катап баар болды.

Эт акэлэр болды.

*Эртэн база катап баар
болды.*

Эт акэлэр болды.

Ии Чи

ис
кир
бир
кин
эки
тил

сэмис

эмик

эзлик

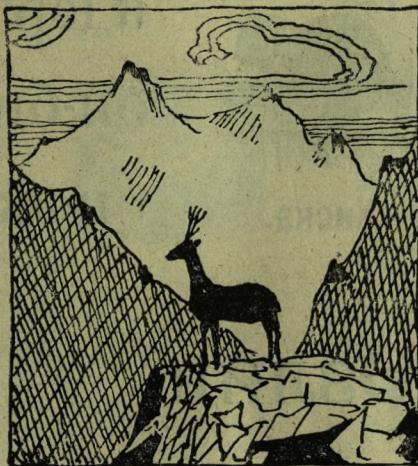
кэлин

бэри

тискин

Тискинэк

Найн

Элик.

эски
эскин
сиркэ
илмэк
эркин
Ирбит
Кэбизэн
Сэби
Сибир
кэндир
ээзи
саиркак
баиркак
Имэри

каин

киндик

ирик

бирик

ирбис

кирбик

эмил

Ии Ии

КЫИН

СЫИН

МОИН

Кискэ.

КДЭРЭИ

ОН-БИР

ОН-ЭКИ

ЭЗЛИК.

Эзлик элик адар дэди. Ок-тары алды.
Эликтэп барадым дэди. Ат ээртэди.
Атана бэрди. Эки конды.
Элик балазын адыш кэлди.
Эдин ээзинэ бэрди.
Тэрэзин садыш салды.
Тус алды, ок-тары алды.
База эликтэп баар дэди.

Эдин ээзинэ бэрди.

Тэрэзин садыш салды.

Шш Ши

аш
эш
иш
ыш
каш
кот
куш
киш
таш
тош
таза
туш
тиш
бэш
баш
баш
калаш

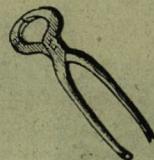

тырмууш
корош
Борош
кулаш
таныш

камыш
Ташту
адаш
айлдаш
Алаш
талаш
блааш
блашту
аралаш
аралаштра
арыш
алыш
алыш-колыш
кэрэкшин
каиш
Артыбаш

Ш ш Ши

он-бэш
Шашакман
Нэкэш
ташта
тутпаш
тэклиш
Бэшпэк
кашкыш

Капкыш.

Какаш
Калташ
кыска
кыскаш

Аш баалу.

Борош Бэш барып кэлди.
Бэш кош аш акэлди.
Ашты каишка толуп алды.
„Бир пуд ашкы бэш кулаш каиш бэрдим.
Аш ас эмтири. Аш баалу эмтири“, дэди.

*Борош Бэш барып кэлди.
Бэш кош аш акэлди.*

Jj Йj

Ылан.

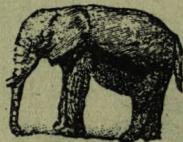
jac	јик	јиирмэ
jal	јээрэн	јиткэ
жол	јадык	јиилэк
жат	јараш	јэпсэл
жэр	јэдэк	јондыр
жок	јилик	јоткон
жака	јул	јантык
жыш	јулуп	јудрук
жуда	јолду	јууркан
жодо	јорык	кулја
жыда	јарыш	салја
жыду	јарабас	олјо
жылу	јодра	јинжи
жамы		наји
жаман		кунајин
жэс		којоим
жут		јээзэ

jaаш

Jj

Yj

juуш

саrју

каlјu

молjo

араjan

jobol

jэткэр

jурт

jэлэ

jээли

jети

jээкэн

Jaан.

jэдэкир

jэлишкир

jaашту

jiилэктэ

jудрукта

jалда

Jодралу

Jыланду

Jalamан

Jaс кэлди.

Jылу кэлди. Кар каилды.

Jaс кэлди дэп, улус салда jазады.

Тырмууш jазады.

Удабас кра тартар дэшти.

Атты амырадып, соодып, сулалап, јакшы азрап турды.

Нэлэ-нэмэзин бэлэндэп турды.

Тылуу кэлди. Тас кэлди.
Улус салда iазады.

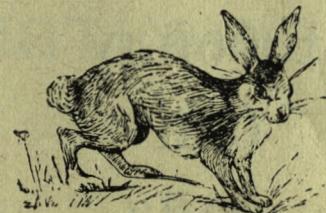
Ий Үү

ай
ой
уй
кай
кой
кэй
май
сай

сый
най
тай
той
арай
орой
талай
айл
саракай
коомой
кайрал

кайран
байкан
оимок
Оймон
Ойрот
калай
Алтай
Эрэлдэй
аймак
каймак
Карадай

койон

айу
айа
уйя
кайа
койу
тойу
кыйал
туйук
суйук
куйук
куйка

Й й Үү

бойлу
бай
байа
айду
Сайду
Сайму
айбы
байрам
кыйа
айак
куйу
кыйу
бийан
бийанду
сыйап

ауу

куйак
куйрук
кујур
каир

An illustration of a deer in mid-air, captured in a dynamic pose as if leaping or running. The deer is shown from a side-on perspective, with its front legs extended forward and back legs pushing off.

Кит.

ийт
айт
Майма

Йй Үй

Казан калайлатканы.

Каралдай казанын

Эрэлдэй уска акэлди.

Жалыныш айтты: „Казанымды калайлап
бэр“, дэди.

Эрэлдэй казанды калайлап койды,

Каралдай кэлэрдэ айтты: „мээ арба бэр“,
дэди. Каралдай арбаны бэрэр болды.

Казанын алыш айлына кэлди.

Эт жайнатты. Эт пышты.

Бала-барказы-ла отуруп эт јиди.

Каралдай казанын

Эрэлдэй уска акэлди.

Ж ж

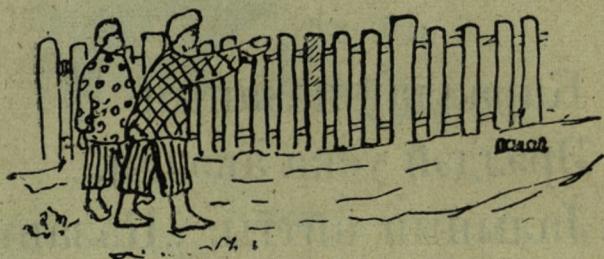
Ж ж

ажу
кожо
кажы
кажык
тужак
Эжик

кэжик
тэжик
мэжик
мэжэлик
кижи
ыжык
тажуур
аржан
ажыра
ажындра

кижэн
кажаан
тожла
быжу
јажынай
јымжак
јыжар
јажыл
курумжы

ижэнэр
эжинэр
јажырар
јажырбас
ажанар
ажанбас
којор
туружар
кажаанду

Кажык ойны.

Жж Жж

Оору кижи.

Ижэнэр кэнэтиин оорыды.

Эмээнинэ айтты: „бажым оорыйт, бэлим
оорыйт, бастра боим оорыдым.

Мээ су бэр. Боро атты кижэндэп кой.

Кэр атты боп сал.

Бажымай, бажымай! Мээ доктор
акэл“, дэди.

Доктор кэлди. Эм бэрди.

Оору кижи эмди јиди.

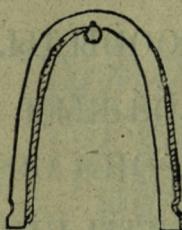
Амыр уйуктай бэрди.

Эртэндэ туруп кэлзэ, јазылып, кадык
болып калтыр.

Ижэнэр кэнэтиин оорыды.

Г г Т т

ага
агаш
сэгис
тогус
туйгак
сайгак
мыйгак
тайга
арга
карга
карган
карбана
кэлэгэй
согум
сологой
сырга
булгак

Дуга.

Карагула.

согоно
саганак

ногон
аргалык
алгыр
мэргэн
эмэгэн
кыйги
томого
тэргиш
сагал
толгок
сагыш
каргыш
тооргы
Абаган
карагула
Айгулак
јабаган

Г Г Т

Аржаан су.

Кэбизэндэ јаткан
Согонок дэп кижи удаан оорыды.
Эки буды оору болды.
Базып албас болды.
Жазылбазын билинди.
Абаган бажындагы аржаанга баар
дэп јэпсэнди.

Эмэгэни-лэ атана бэрди. Эки конды.
Эки тайга ашты. База бир конды.
Аржаанга јэтти. Сууна кирип отурды.
Суу јылу эмтир. Аайы јок тэрлэди.
Аржаанга бир ай јатты.
Сууга алтон бэш катап отурды.
Алтон бэш катап тэрлэди.
Эки буды жазылды.
Эмэгэни-лэ айлына јаныш кэлди.
Ижин эдэр болды.
Кэрэгин башкаар болды.

Кэбизэндэ јаткан.
Согонок оорыды.

Ö ö Öö

öс

öбögön

öt

öskö

ölö

dört

köp

kööröm

töp

köök

örkö

töш közöp

ököp-balä kölötkö

bök bökö

pököp

kömir

köc köktöш tögör

tömöñ

köl köriш söök

töжök

köp tögöt

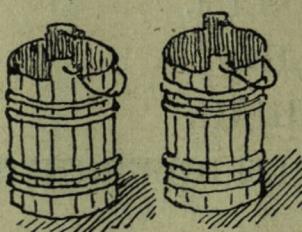
öpökö

jölö

böc ökpö

öpökön

köжögö

Ӯ ö Ӯ ö

Төрөгөнгө айлдаганы.

Кёндöш дöрт тажуурга аракы урды.

Жиирмэ аршин торко алды.

Эки боро, бир öлö ат ээртэди.

Эмэгэнин, уулын алды.

Кайнына айлдан барды.

Уулына баркы аларга барган болбой
кайсын. Барган јэри раак эди.

Байала он-дöрт-он-бэш конор болор.

*Кёндöш дöрт тажуурга
аракы урды.*

ЧЧ ЧЧ

ач

уч

öч

чортон

ич

чар

чак

чык

куча

чэл

куча

каchan

чэт

чабы

чэчэн

чай

кэчэ

очок

чой

чэчэк

учук

ачу

чачак

ачап

ЧЧ ЧЧ

чаап

бичик

качкын

каирчак

кочкор

акча

чалчык

болчок

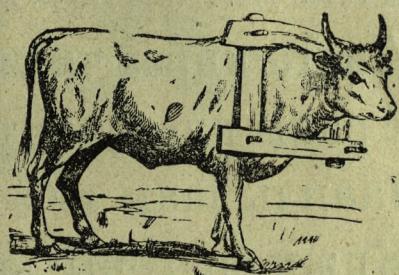
корчок

үчур

үүрчы

чорго

кэрэчи

чар

крачы

чочко

чар-таш

чалын

чалгы

чолмон

мырчак

чалкан

чочко

ЧЧ ЧЧ

Чалчык кижи.

Атка минзэ чабаган.

Айлга кирзэ чалчык.

Аракы ичсэ јаантайн калырап туар.

Јаанды јаан дэбэс, јашты јаш дэбэс.

Кижи болгоны-ла чалчыжар, јыјыраар.

Талаиш согорго туар болды.

Ол кылыгы кэрэгиндэ, јаактуга
айттырат, јарындуга соктырат.

Эмэгэндэргэ бажын-да јардырат.

Чыдалдуга чачын јулдурат.

Чалчык болыш, јаман адь чыгат.

Кён айдып чэчэн болбоды, кён адыш
мэргэн болбоды.

Кёөркий бой соктырган шоры болды.

Атка минзэ чабаган.

Айлга кирзэ чалчык.

Ү ү

Ӯ ӱ

үч

үс

үи

үп

үүр

күр

күч

күс

сүр

сүт

түн

түс

түк

түш

күл

бүр

ölüm

сүмә

бөөрү

түлкү

сүмәлү

үлү

үлүш

күчүркәк

үрэн

күрәк

күрт

күртүк

үкү

үнгүр

күйгэк

күрәш

күрээ

күжүл

сүрәкәй

ölümтик

Ү ү

Ү ү

түдүн
күлэр
күмүш
күскү

көмүр
күкүрт
түүнүк
сүрткүш.

түкүрүк
бүдүмчилү
күнэт
сәрүүн

Бöörü мал арадаганы.

Күн ашты. Сәрүүн түшти.

Улус курсак асты. Курсак бүтти.

Jaаны-јажы курсактанды.

Ончо улус түн кирди дәп үйуктады.

Бöörü үлүп кэлди.

Аркадагы мәлга табарды.

Мал ўркүди. Айл јанына кэлди.

Ийттэр удура ўрүп чыкты.

Айгыр киштэйт. Табыш сүрээн болды.

Бöörü нэмэ албады.

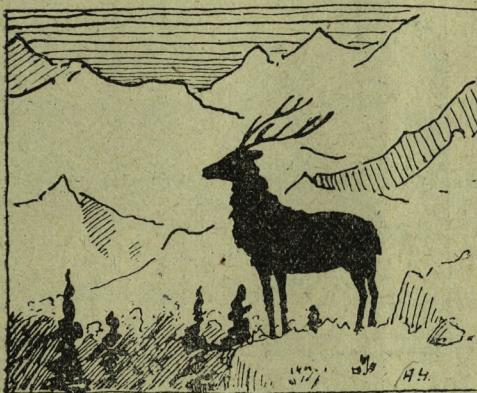
Күн ашты.

Сәрүүн түшти.

Бöörü үлүды.

НГНГ КИКИ

анг
онг
ён
тон
тён
түн
тан
мэн
сон
мун
кэн
тэн
манг
каан
калын
ёлёнг
алан

АН.

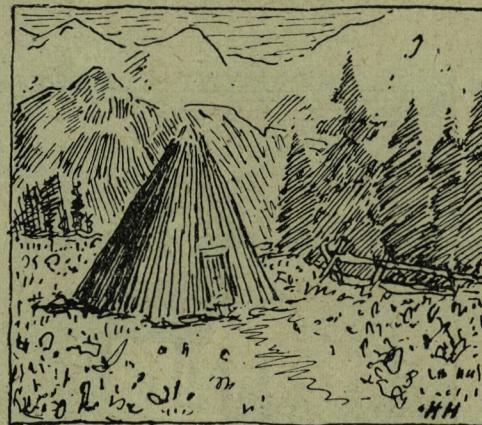
САНЫСКАН.

инир
тэрэн
кожон
кажан
каланы
колонг

аланзылу
саныс
коныс
солоны
тэнэри
байдонг
тэлэнгир
янмыр
карануй
саныскан
үзэни
килинг
онгор
онгоры-
тэскэри
тёнгмөк
мёнгүн

НГНГ КНК

маныр
јан
јангар
МОНГОЛ
јалан

Алтай јэриндэ.

Тандакталып танг атты,
Тамырланып күн чыкты!

Айл заин ыш чыкты
Арка јэрдэ күүк этти.

Эмэгэн улус уй саады.
Эр улус ат уларды.

Кожонг салып улус јортты,
Кой айдап балдар барды.

Чалын кургал јоголды,
Чаап уйуктап амырады.

Јажарып ёлёнг јэлбирэди,
Јаранып чэчэк јайлды.

Айлчы кирип јакшылашты,
Алыжып канза танкылашты.

Аракыны ичиp отурды,
Айдары кёптöй бэрди.

Алтайм дэп кожонгдоды,
Айлына јанарга мэнгдэdi.

Адына минип атанды,
Ары болып јэлдирди.

Айлына мантадып јэтти,
Амырап тёжёгинэ уйуктады.

Јакылта сös.

Алтай бала—нёкёrim!
Азбукаа эмди ўүрэнип алдынг,
Јакшы ўүрэнип алдым дэбэ,
Jaантаин азбуканы кычырып jür.

Жилбиркәп бичик кычырбазан
Жылга јэтпэй ундулар;
Айландырып оны шүүбэзэн;
Айга јэтпэй эндэлэр.

Кайран бичики унутпаин дэзэн,
Карманга оны алыш jür.
Эдэр ижинг јок болзо,
Эптэп оны кычырып jür.

Айткан сөзимди јаман уқпа;
Албатанып ўүрэнгэн бичикти унутпа.
Јааның сөzin јанчыкка сал,
Карының сөzin капчыкка сал!

Јаш балдар, айтканымды угугар,
Јакылта сөзим тузалу эди!
Јаан ёрёкёндөр, јакылтамды јарадыгар,
Јаш балдарга кэректүү эди!

КЭП СӨС.

Бичик билбэс кижи,
Сокор кижээ түнгэй.

Бичикчи кижи түшкэ түнгэй,
Бичик билбэзи, түнгэ түнгэй-

Тоо.

1 бир	11 он-бир	10 он
2 эки	12 он-эки	20 јиirmэ
3 ўч	13 он-ӯч	30 одус
4 дöрт	14 он-дöрт	40 дöрт-он
5 бэш	15 он-бэш	50 бэш-он
6 алты	16 он-алты	60 алты-он
7 јэти	17 он-јэти	70 јэти-он
8 сэгис	18 он-сэгис	80 сэгис-он
9 тогус	19 он-тогус	90 тогус-он
10 он	20 јиirmэ	100 jücs
		110 jücs он
		120 jücs јиirmэ
100 jücs	1000 бир-мунг	130 jücs одус
200 эки-jücs	2000 эки-мунг	140 jücs дöрт-он
300 ўч-jücs	3000 ўч-мунг	150 jücs бэжон
400 дöрт-jücs	4000 дöрт-мунг	160 jücs алтон
500 бэш-jücs	5000 бэш-мунг	170 jücs јэтон
600 алты-jücs	6000 алты-мунг	180 jücs сэгизон
700 јэти-jücs	7000 јэти-мунг	190 jücs тогузон
800 сэгис-jücs	8000 сэгис-мунг	200 эки jücs
900 тогус-jücs	9000 тогус-мунг	
	10000 он-мунг	

Too.

1	60
2	70
3	80
4	90
5	100
6	200
7	300
8	400
9	500
10	600
11	700
12	800
13	900
14	1000
15	2000
16	3000
17	4000
18	5000
19	6000
20	7000
30	8000
40	9000
50	10000

Too.

1	60
2	70
3	80
4	90
5	100
6	200
7	300
8	400
9	500
10	600
11	700
12	800
13	900
14	1000
15	2000
16	3000
17	4000
18	5000
19	6000
20	7000
30	8000
40	9000
50	10000

Алтай бүквалар.

А а Б б Г г Д д Ж ж

Аа Бб Гг Дд Жж

З з И и К к Л л М м

Зз Ии Кк Лл Мм

Н н О о П п Р р С с

Нн Оо Пп Рр Сс

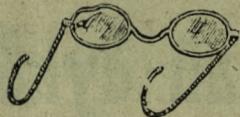
Т т У у Ч ч Ш ш Ы ы

Тт Уу Чч Шш Ыи

Ү ү Ө ө Џ ј Н ى

Үү Өө Џј Н-

Кичинәк кишининг шили көзи.

Үүрэдучи шили көзин кишип алыш, газэт кычырып отурды. Оны Ижэнэр дэп кичинәк уулчак көрүп койды. Адазына кэлип айтты: «Ая, мээ шили көс садып бэр, мэн газэт кычырадым», дэди. Адазы уулчагына азбука садып бэрди, айтты: «Сэниң шили көзинг бу», дэди. Оның кийиндэ уулчакты школго ийди. Ижэнэр школго јүрүп бичиккэ үүрэнип алды. Бичикти шили көс юк кычыраг болды.

Үүрэлэринэ: «кэмгэ шили көс кэрэк, шили көс садып алган кижи бичик, газэт кычырып билэр», дэп айдып јүрэр болды. Уулдар адларына айтты: «мээ шили көс садып бэр, мэн Ижэнэр чилэп, газэт кычыратам», дэшти.

Кэп сөс.

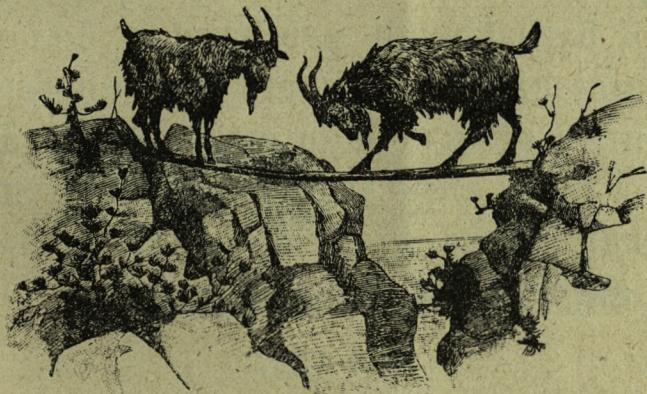
Jakshaan janashsan iakshyzы jugar,
Jamanha janashsan jamany jugar.

Сүмэлүү уулчак.

Күлжис дэп уулчак үйку аразында сэмис эттүү кочё түжэнди. Ол кочёдөнг ичижэин дээзэ, калбагы јок болды. Үйкуудан туруп кэлэлэ, Күлжис ачынып јурди. Энгирдэ үйдэги улувы сүттүү кочё ичэрдэ, ол кочёдөнг ичишпэди. Колына калбак алды. «Акыр, кочё, бүгүн түндэ мэн сэниг ижинги бэрип кёрёин», дэди. Кыйын јадып үйуктады. Ол түн эттүү кочёдөнг болгой, кандый-да кочё түжинэ кирбэди. Куру калбагын тудунганча, уулчак куру калды.

Кэп сөс.

Талдаганы тас, тайланганы таш.
Арык—та болзо сэмискэ баала,
Ас—та болзо кёцкё баала.

Эки тәкә.

Эки тәкә јылым кайа боомның чичкә ѡолына учурашты. Экү ѡолдонг ёдүжүп алар аргазын таппай салды. Јаан тәкә айтты: «ары ойто бас». Кичинәк тәкә айтты: «Сәндә нә бай бар, ары бойунг ойто бас.» Экү сөс blaажып кәришти. Сүзүшти. Сүзүжүп турала, экиләзи боомноң ашты. Сууга барыш түшти.

Укаалу сөс.

Кәриш—согуш јакшаа баштабас.

Эки јаман табышса, эл кулагына амыр јок.

Арслан—ла чычкан.

Арсланың ўстү орто чычкан болгообой калып ийди. Арслан оны тудуп алала былча базарга санады. Чычкан јалынып айтты: «Öрөкөн мәни агыдып ий! Бир түштә тузамды сәэ јэтирәрим», дәди. Арслан күлүмзи्रәнип айтты: «Әэ, бараксан, сән кокырчи эмтириң! Эл—јон, көрзөгөр, бу көөркүй мәэ тузалу болорго турру.» Анаип айдала, арслан чычканды агыдып ийди. Оның кииндә јаан удавай арслан ууга оролды. Уудаң айрылып болбой огуруп турарда, чычкан угала, кәлип ууды кыркыды, арсланды айрып алды.

Кәп сөс.

Артык айтпа, ажра көрбө.

Јаактууга кәм айттырбас,

Јарындууга кәм бастырбас?

Төгүнчээ книжи бүтпэс.

Бир Элэбэс дэп уулчак кой кабырып јургэн. Онон раак эмэс улус иштэнин турган. Элэбэс улусты коркудаин дэп кыйгырды: «оий калак, бёйрүү кэлди.» Улус мэндэп кэлэр болзо, бёйрүү јок эмтир. Уулчак дээзэ каткырат. Эртэнгизиндэ бёйрүлэр чын кэлди. Койлорды тооскырды. Байагы Элэбэс канча—да: «бёйрүү кэлди» дэп кыйгырар болзо, онынг кэчэги мэкэзи болор дэп, улус кэлбэди. Айдарда бёйрүлэр ўур коин ўзэ кырды.

Кэп сёс.

Төгүнчидэнг уурчы артык; андый—да болзо экилэзиндэ—дэ јакши јок.

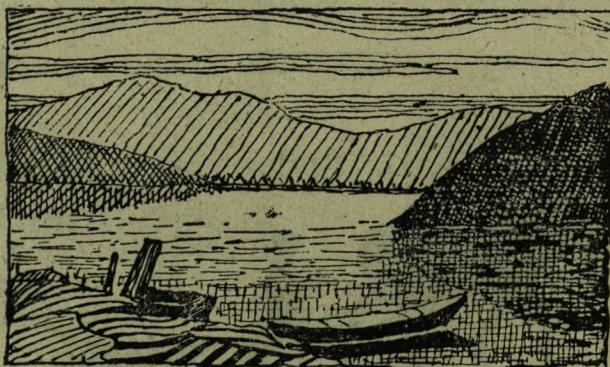

Ачап ийт.

Бир ийт бир болчок эт таал алыш көмүрү — лэ сүү кәчирэ јэлип отурды. Сүү jaар көрүп ийзэ, сууда база бир эт тиштэнгэн ийт јэлип браат. Айдарда онынг сыйабы тутты. Суудагы ийттинг эдин blaap алар дэп, сүү дёмён калып ийди. Тиштэнгэн эдин ычкынып сүуга агызып ийди. Сууданг чыгып көрөр болзо, ийт—тэ јок, эт—тэ јок эмтири.

Эки койон нэкэзэн, бирүүзин—дэ тутпасын.

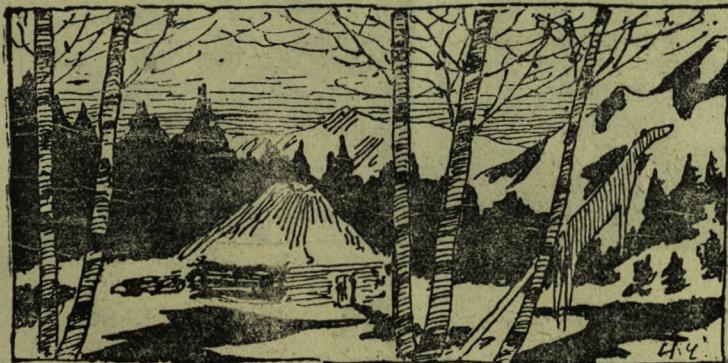

Алтын кёл.

Алтай ичиндэги кёлдёрдинг энг јааны «Алтын» кёл. Ол кёл Алтайдынг күн чыгыш јанында. Онынг сыны тогузон чакырым. Түүразы,

жалбак дэгэн јэри—сэгис—тогус чакырым. Тэрэнги, кажы—бир ѡрчиндэ, јүс јэтон үүлашка јэдэт. Эки јанында јылым кайа—ташту биик туулар турат. Алтын көлдө јүзүн—јүү балык бар. Тууларында анг көп. Көлдинг бажына Чолушпанын суу киргэн. Анда тэлэнгит улус јуртап јат. Алтыгы учунан Оённинг суу агын чыккан. Анда јуртаган улус туба—ла кумандылар.

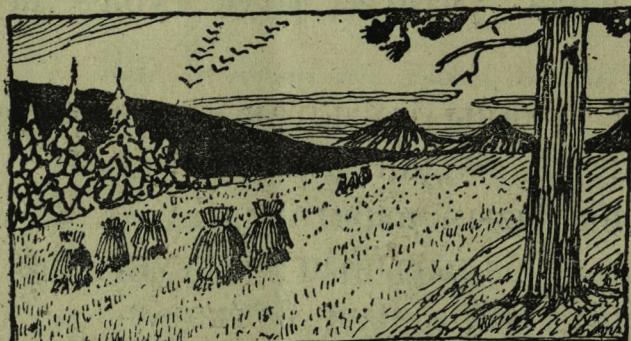
Ак туманы јайылган,
Алтын көлдинг јаражын!
Албатызын азраган.
Онын балыгынынг татуун!
Түйүк кара јыш бүткэн,
Тууларынынг јаражын!
Турган улузын азраган,
Турмуу аңынынг сэмизин!

Іллюстрация

Күн узады, түн кыскарды. Соок токтоо, јылу кэлди. Јанган күш кэлди, чымыл, курт, кёбөлөк учты. Кар каилып, көк чыкты. Јажарыш агаш бүрлэнди. Јараныш јэргэ ёлёнг ѿсти.

Кижи болгоны албаданып кра сүрди, јўзўн—јўўр аш салды. Албаты кра салыш токтоды. Мал тоинды дэшти. Јээндў-таайлу айылдашты, јэлэлў малын алышты, кысканбай той этти. Алтай јэриндэ оин—јыргал болды. Албаты—јон сўёнўп, коожонгдол јўрди. Алтай јэриндэ ак чэчек јайылды. Албаты—јоны јыргап јўрди.

јай.

Кўн узады, тўн срангай кыскарды. Изўгэ улус чыдабай јўрди. Џалку кижи јайгы кўннинг изўйнэ чыдабаи, јадарга сэрўён ѡэр бэдрэп јўрэт. Иштэмкэй кижилэр, јайгы кўннинг изўйнэнг јалтанбай, јарыжып јўрўп, ёлёнгин әдәт. Олёнг эдип божоголокто, салган аш пышты.

Улус кёс-даш јок мнэдэп аш кэсти. Ажын кэзип, снадын тургузуп койды.

Аш кургаганча арткан ёлёнгин мэндэп иштэди.

Озёк заин, кобы заин, јик болгонында, обоодо ёлёнг-аш турат. Ёдра, база ононда ёскö јиилэк пышты. Кузук база цыжып кэлди. Ёлёнг күн заин куугарар болды.

Нүс.

Ёлёнг куугара бэрди. Агаштынг бёри саргара бэрди, Түш кыскарып, Түн узай бэрди. Кобы заин, ёзёк заин чэдэндеп койгон оболордонг башка нэмэ көрүнбэйт. Яаантайн салкын түжэр болды, агаштынг бёри түжүп турар болды, Кэткин күш јылу јэр jaар ўүрлэжип учар болды. Лэткин күш јылу јэр jaар ўүрлэжип учар болды. Түш күнүнг заин кыскарып турды. Јылу астап, соогы коптёйр болды. Ончо агаштынг бёри, кар ошкош куруданг, тужэ

бэрди. Йут кэлди. Јааш ўзүк јок јаар болды. Јангмырлаар, карлаар болды. Балкаш откүрэ болды. Улус ок-тары, мылтык, чана бэлэндэди.

Бир күн улус туруп кэлзэ кар кара јэрди туй јаап салтыр. Улус азык-түлүк јазап алды. Андап баар дэп, атана бэрглэди. Ўйдэ мал көрүп ўй улус, балдар, база карган-тижэнг улус артты.

Эр улус ончозы андай бэрди.

Кыш.

Нэлэ су, нэлэ ѿзёк кыштынг корон согына тоңып калды. Бастра јэр аж-яркынду киим киинди. Күнүнг заин улус ёлёнг, одун тартар болды. Ары-бэри кош коштооп, узак јорыктаар болды.

Түш кыскарып, түн узак болды. Кайчы-топшурчы улус кайлас, чёрчёк айдар болды. Онынг жаин чёрчёгин угар дэж, улус јуулар болды.

Тэнэрэ булуттап кэлди, шууруп туруп кар яады. Шуурган эки күн турды. Мал калтырап турды. Ёчүнчи күниндэ айасты. Дөртүнчи күниндэ корон соок түшти. Улус тышкары чыгарынаң јалтана берди.

Я Я. Я

Яма—оро.
 Яр—сүудынг јары.
 Ядро—нэлэ нэмэнин
 özöги
 Ядрышко—эмил.
 Опояска—кур.
 Пляска—бийэ.
 Плясун—бийэчи кижи.
 Тряпка—ён пёс.
 Тяжело—уур.
 Тяга—эзин.
 Клятва—чэрт.
 Проклятие—каргыш.
 Проклятый-- каргаткан.
 Гляжу—көрүп јадым.

Белая корова—ак уй.
 Красная телка—јээрэн бозу.
 Черная шапка—кара бörük.
 Шелковая рубашка—торко чамча.
 Широкая дорога—јалбак јол.

В В. В

Вы—слэр
 Вилы—айрууш.
 Веник—сибирги.
 Ворона—карга.
 Волк—bööryü.

Пристяжка—коштомо
 ат.

Мягкий—јымжак.
 Маята—шыра
 Время—öй
 Стремя—үзэни
 Прямо—чикэ
 Спрятал—сугуп салдым
 Стряпка—курсак эдэр
 үй кижи
 Заря—тангда克
 Тятя—аја
 Тетя—эјэ
 Дядя—таай
 Доля—салым
 Мясо—эт
 Мясник—эт садучи

Весной—јаскыда.
 Весна—јас.
 Война—јүү.
 Военный—чэрүү кижи.
 Грива—јал.
 Сова—мэчэртки.
 Голова—баш.

Говор—эрмэк.
Коров—уй, ийнэк.
Олово—тэлэнгир.
Слова—сöс.
Слава—мак.
Дрова—одун.
Трава—јаш ёлён.

Врун—тöгүнчи кижи.
Красивый—јараш.
Дерево—агаш.
Вор—уурчы.
Боровал уурдаган.
Веревка-кэндир
армакчы.

древа везет

Голова болит—баш оорып јат.
Корова добрая—јакши уй (ийнэк).
Весна хорошая—јакши јас.
Идет война—јуу болуп јат.
Новый веник—јанги сибирги.

Щ Щ. *Чи*

Щи - кёчё.
Щеки — јаак.
Щенок — күчүк.
Щука — чортон,

Ящик — каирчак.
Клещ — салја.
Щепка — тапкай,
Пища — курсак.
Пещера — күй таш.
Свищ — окра.

Теща—каин энэ.
Голенище—коныч.
Щерба—балыктын
мүни.

Ц Ц. Үү

Отец—ада.
Заяц—кайон.
Лицо—јүс-чырай.
Купец—коюим.
Курица—такаа.
Цыплёнок—такаанын
балазы.

Щербаков.
Щедрин.
Щербинин.

Целый—бүдүн.
Тупица—моко малта.
Яйцо—јымыртка.
Ящерица—кэлэсккэн.
Удалец—чыйрак—кижи
Продавец—садучы.
Красавец—јарааш кижи.
Рукавица—мээлэй.
Кузнец—тэмир согор
ус.

Молодец иди туда—Сэн, күлүк, ары бас.
Ты накорми курицу—Сэн такааны азыра.
Цыплёнка не раздави—Күштын балазын
былча бастынг.

Ь Ъ. ьъ

Кон—ойноорго тургус-
кан кажык.

Угол—тоолык.

Кров—айлдынг бүркүү-
зи.

Шест—уурук агаш.

Соль—тус.

Даль—раак јэр.

День—түш.

Польза—туза.
Нельзя—ярабас.

Конь—ат.

Уголь—köмүр.

Кровь—кан.

Шесть—алты.

Учитель—үүрэдүчи.

Сколько—канча.

Столько—анча.

Дальний—раак јэрлү.

Дальше—оонг ары.

Тише едешь, дальше будешь.

Арай барзанг рада баарынг.

Раньше встанешь, больше сработаешь.

Эртэ турзанг, ижин арбындү болор.

Э Э. Э,

Это—бү.

Этот—бу нэмэ.

Этак—анайда.

Этакий—мындый.

Эхо—јаныланар нэмэ.

Хворый—оору.

Хвост—куйрук.

Хвастливый—мактан-

чак.

Хитрый—сүмэлү.

Хлеб—аш.

Хвала—мак.

Прохладно—сэрүүн.

X x. Xx

Холостои—бойдонг.
Холст—кэдэн.
Хороший—јакшы.
Хохотун--каткычи.

Храбрый--јалтанбас.
Хребет—сын.
Хромой—аксак.
Хрящ—кэмирчэк.
Худой—јаман.
Холод—соок.

Зимой холодно—кышкыда соок.
Весной хорошо—јаскыда јакшы.
Этот человек хвастливый. Бу кижи
мактанчак.
Худой человек—јаман кижи.

филин—үкү

E e. Ee

Ель—чиби.
Его—оныи.
Ему—оо.
Едва—араидан.

Единственный—сок
јаңыс.
ежедневно—күн заин.
если—андый болзо.
если пришел—кэлгэн
болзо.
еще—база.

Φ Φ. *Ф*

Форма—кэп.
кафтан—каптал киим.
филин—үкү.
фонарь—свэчи тур-
гузар нэмэ.

Федот.
Фома,
Федор.
Филипп.
Марфа.

Федул, что губы надул?
Кафтан прожег.
Зашить можно?
Да иглы нет.
А велика дыра?
Один ворот остался.

Ю Ю. *Ю*

Юла—յүүргүк.
юмор—каткынчылу
тюк—таңған јүк.
краюшка—өтпөктин
киры.

вьюга—бороон.
юрта—алтай айл.
Юноша—јаш уул.
Юный—јап-јаш.
Юг—күн түштүги.
Южный—челёвек-күн
түштүгининг кижизи.

Я Я. *Я*

Я пою—мэн кожонгдол турум.
Я стою на краю деревни—мэн деревнэний
учунда турум.
Я читаю книгу—мэн бичик кычырып турум.
Я работаю—мэн ишт энип турум.

Билэргэ нэрэктүү нэмэ.

Бир юлдынг күни ўч јүс алтон бэш күн (365). Йүч юлдынг бажында дөртинчи юлда ўч јүс алтон алты күн болуп ют (366). Бир юлдынг недэлэзи бэжон эки (52) болор. Бир юлдынг аи он—эки ай. Он—эки айдынг адь бу:

1	январь . . .	ай	31	кун.
2	февраль . . .	»	28	»
3	март	»	31	»
4	апрель	»	30	»
5	май	»	31	»
6	июнь	»	30	»
7	июль	»	31	»
8	август	»	31	»
9	сентябрь . .	»	30	»
10	октябрь . . .	»	31	»
11	ноябрь . . .	»	30	»
12	декабрь . . .	»	31	»

Үч юлдынг бажында дөртинчи юлында феврала айдынг күни 29 күн болуп ют 365 күндү юлдарды простой юл дэп айдар. 366 күндү юлдарды високосный юл дэп айдар.

Жылдынг дорт ёй: яс, яй, күс, кыш.

Жастинг ўч аи: март, апрель, май.

Жайдынг ўч аи: июнь, июль, август.

Күстинг ўч аи: сентябрь, октябрь, ноябрь.

Кыштынг ўч аи: декабрь, январь, февраль.

Бир недэлэдэ јэти күн, олордынг адь: 1. Понедельник, 2 вторник, 3 среда, 4 четверг, 5 пятница, 6 суббота, 7 воскресенье.

Бу јэти күннинг, бирүүзин амырайтан күн.

Н. Каланаков.

Тэнэк кижини элэктэбэ.

Тэнэккэ қадылып каткырба,
Тэмэй айттырып уйаларынг;
Тэнэк—лэ тэнгэжип јүрбэгин,
Тэнэктэн тэм алнып қаларынг.
Тэнэккэ колунг кёдүрбэгин,
Тэмир—лэ дэ сэни согор;
Кокурлап тэнэкти айтпагын,
Коронду—уйатту сös—лэ айттырарынг;
Корукпас тэнэктинг колы узун,
Коронду айдарга тили узун.
Тэнэкти өлэктэп јүрбэгин,
Арт кииндэ нэ болорын билбэзин.

Болушчы.

Бир күн адазы иштэнг јанып қэлди. Онынг чылаган әки буды арайдан қыймыктанып турды. Од яткан туразына кирип отурала улу тыныш салды. «Сэн нэгэ улу тынып јадынг, ада,» дэп кичүү уулчагы сурады. «Удаан иштэйлэ арыдым,» дэп адазы айтты. Эртэнгизиндэ уулчактанг—ла турала, киинип алды.

«Мунаип эртэ турала кайдар барага јазанып алдынг,» дэп энэзи сурады.

«Адам—ла кожо ишкэ барып оо болужарга турум,» дэди. Ада—энэзи ишкэ болужаачы уулы ѿзиц—чыдап јат дэп сүүнглэди.

Салкынду күндэ энчүү јок,
Санаракаган түндэ уйку јок.
Ас кижидэ јоп јакшы,
Ағын сууда сал јакшы.

Оок балдарга.

Таң адып күш эткэндэ,
Таңгаркабай туругар.
Күн чыгыш јарый бэрзэ,
Күчсүнбэй школго барыгар.

Бир ўур оок балдар
Биригип јамандашпай јүрүгэр,
Бичик—биликкэ кичээнигэр,
Билгидий нэмээ ўурэнигэр.

Кичээп јүрүп бичиккэ ўурэнзэгэр.
Кинндэ слэргэ јакшы болор
Кандыйин—да көрүп отурагыгар,
Кандыйда—да аайларыгар.

Эки көзинг јарык болор,
Экиликтэбэс чындык болорынг,
Эптэп—јөптöп айдып јүрэринг,
Эптүүнэ јолды баштап јүрэринг.

Бичик билбэс кара албатыны,
Билэр јолго баштаарынг;
Билгир ўурэнгэн сагыжынды,
Билдирэ јонго айдып јүрэринг.

А Тог Жон.

Совет Башкаруудынг учуры.

Алтай јэриндэ јаткан Ойрот сёöктүү албаты, башка айрылып, башка областу болор, боининг ааинча јадар дэп, бир—дэ кижининг сагыжына кирбэгэн; нэниг учун дэзэ, озо каан башкару—байлардынг башкаруузы болгон. Ол башкару ишмэкчилэрлэ јоктулардынг кэрэгинэ кичээбэс, оок—тээк албатыны боининг колунанг айрыбас болгон; нэниг учун дэзэ, бойлорына кул эдинэр кэрэгиндэ, олордынг канду тэри—лэ курсагын азранып, јоёж јуур кэрэгиндэ.

Јэ, эмди турган Башкару чын албаты-јоннынг башкаруузы. Башкаруудынг кичээгэни, корулаганы, ишмэкчи-ле крестьян. Бу турган Башкару ноябрь айдынг 2—чи күнүндэ 1917 јылда, мундый закон чыгарган: кандый-да албаты башка айрылып, боининг ааинча јуртазын, бои башкарулу турзын дэгэн.

Андый болгондо, Россия Башкаруунда јаткан нэлэ јүзүн-јүүр албаты бойлорынынг ааинча јуртай бэрди. Қажызы област болуп, кәзиги рэспублика болуп айрылглады. Јаңнынг кэрэгин башкарып турган кижилэри боининг кижизи болуп, јокту коммунист кижилэр, јокту улус учун туружуп туру. Озо каан тужунда байлар бий болуп, јоктуга ачынбас, онынг кэрэгин кичээбэс болгон. Јэ, эм андый эмэс. Эмди јоктулардынг, ишмэкчилэрдинг башкаруузы болды, нэлэ кэрэкти агы—чэгинчэ эдэр болды. Озо байдынг күүнинчэ, онынг акча-јоёжözинэ

булуп јаргылайтан болгон, эмди андый өмэс; бай кижининг табынча болбой, јокту—јойудың күүнинчэ, агынча болуп туру. Озо каланды бай-ла јокту түнэй төлөйтён болгон, эмди дээзэ байданг кёбин алар, јоктудан чыдаганынча алар.

Бистинг Россияның Совет Башкаруунда јаткан албаты, эмди бойлоры алдынанг, боининг јаны-ла јадар болды. Энг јаан Башкару Москва городто, Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет дэп болор. Бу Исполнительный Комитет нэ дэгэжин, Россия Башкаруунда јаткан автономный областарданг, Республикаларданг бир кижидэнг, јоннон туткан члендэр јуулуп, нэлэ законды, јангды бүдүруп јадат, анда бистинг Алтай јэринэн-дэ члэн болуп турган кижи бар.

Ол член болуп турган кижини бүдүмчилү јакши кижидэнг, албатының нэлэ кэрэгин, комыдалын айткадый, бүдүргэдий кижидэнг тудар учурлү.

Эм тургуза бистинг Алтай јэриндэ Ойротынг област Башкаруунда, јанг кэрэгиндэ турган, бичик билэр алтай сёёктү кижи ас, онынг учун областа албатының кэрэгин башкарып турган улустың кёбизи орус кижилэр. Олор дээзе јаан бичиккэ ўүрэнгэн, јангның нэлэ кэрэгин билэр улус; олордонг кёрё кожо кэрэккэ турган бичикчи алтай сёёктү кижилэр, нэлэ јангның кэрэгинэ ўүрэнэр—дэ тазыгар—да.

Онынг кииндэ ўүрэнип алза, бойлоры алдынаң јаан кэрэккэ турар. Мұнынг уучун кәм-дэ болзо балдарын бичиккэ ўүрэтсин, школ јок јэрдэ, балдарга алтай бичик алыш бэрзэ, ол айлына-да ўүрэнэр; ананг ары курска барыш ўүрэнип тазыгып алза, кииндэ бөиных албатызына кэрэк башкарыш тузалу болор.

С. Кумандин.

Кара албатының кожонғы.

Озодонг бәри каргышка калган,
Кул—култур торо албаты туругар!

Кара каныбыс кайнады,
Кайракандар—ла ѡлүжәри јэтти!

Албаты—јонды кыстаган,
Албан јангы јок әдәли,

Орынду кәрәгибисти алалы,
Ордына боибис туралы!

Албаты—јон бир көдүрүлүп,
Акту каныбыс төгөли,

Интернационалды тудунганча,
Калганчызын ѡлүжәли!

Арганы боибис бәдрәбәзәбис,
Арганы бискә кәм бәрәр?

Кызыл колдынг күчи—лә.

Кыйинчылардынг колынаң блаап алалы.

Бисти кыйнагандарды базыш,

Бар јёөжөни колго алалы.

Баштаган кәрәгибисти изүү—лә,

Баш бәрдирбәй, колго тудалы!

Жэр ўстүнинг кара албаты,
Жэр—јёёжёни колго алалы,
Жэр иштэгэн бу бистэр,
Жэрди билэр учурлу!
Албаты канын ичкэндэргэ,
Күкүрт јалкын түшкэй—лэ,
Бис иштэмикэй кара албатаа
Кён јаркыны јалыгай—ла!

А. Тон—Жан.

Интернационал.

Каргышка базынгандар туругар,
Ончо јэрдинг кулдары—ла аштагандары!
Сагыжыбыс кайнап булганды,
Өлүмду јууга бис бэлэн кирэр.
Ончо јэрдинг нэлэ, албанын бис,
Орды јок эдэлэ, кииндэ
Бис јаны јурт эдэрибис:
Кэм нэмэ болбогон, ол нэгэдэ турар!

{ Бу дээзэ калганчы,
 Јана түшпэс согуш.
 Интернационал—ла
 Кижи угы ёндёнёр!

Кэм—дэ бискэ арга бэрбэс—
Кудай, каан, баатыр—да болзо!
Акту колыбистинг күчи—лэ
Арганы јуулап аларыбыс

Албаны ус кол—ла чачарга,
Кайралыбисти јуулап аларга,
Кызыткан тэмирди
Соотпой согугар.

Жэр ўстүнинг кара албаты,
Жэр—јёөжёни колго алалы.
Жэр иштэгэн бу бистэр
Жэрди билэр учурлу!
Албаты канын ичкэн ийттэргэ
Күкүрт јалкын түшкэй—лэ,
Бис иштэмикэй кара албатаа,
Күн јаркыны јалыгай—ла!

Переводческая Комиссия

Гимн Ойратского народа.

Үстүртин көрөрдö,
Үч толукту Кан—Алтай!
Тууразынан көрөрдö,
Тогус пулунгду Кан—Алтай!

Кыйазынан көрөрдö,
Камчы сынду Кан—Алтай!
Күски конгон јуртуна
Күрэнг чэкпэн тёжёгёндий
Кан—Алтай!

Јаскы конгон јуртуна
Јажыл торко тёжёгёндий Кан—Алтай!

Пичиктердинг учурсы:

Алфавит	стр. 1
Тэнэк кижини элэктэбе.	„ 62
Бөлүшчү	„ 62
Оок балдарга.	„ 63
Совет Башкаруудынг учуры	„ 64
Кара албатынынг кожоны	„ 66
Йнтернационал.	„ 67
Гимн Ойратского народа.	„ 69
